

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

Cilt : IV

1 9 5 5

Sayı : 2

NAMIK KEMAL'İN ESERLERİ ve ESERLERİNİN ÇEŞİTLİ BASIMLARI

Nejdet SANÇAR

Namık Kemal, Tanzimat Çağı edebiyatının çok ve çeşitli eser veren yazarlarından. Edebî nevilerden şiir, tiyatro, roman, tenkid, tarih gibi sahalara ait eserler kaleme almış ve bu eserlerin büyük kısmı birçok kereler basılmıştır. Bundan başka devrinin Tasvir-i Efkâr, İbret, Hürriyet, Hadika, Diyojen vesaire gibi gazetelerinde çıkmış edebî, tarihî, içtimaî, hukukî, pekçok makalesi vardır ki bunların bir kısmı da, sağlığında veya ölümünden sonra, başkaları tarafından toplanarak kitap haline getirilmiştir.

Bu eserlerinin çoğu sağlığında ve izniyle birçok kere basılmıştır. Yine sağlığında bazı kitaplarının kaçak basımları da yapılmıştır. Hayatında yayınlanmış bazı eserlerinin ölümünden sonra da yeni basımları yapıldığı gibi, birkaç kitabı da ancak 1908 Meşrutiyetinden sonra basılabilmektedir.

Eserlerinin çoğunun, Kemal hayatta iken yapılmış ilk basımları, umumiyetle, kaba kâğıtlı kötü baskılardır. 1908 Meşrutiyetinden önce, kitaplarının en derli toplu basımları, Ebüzziya Tefvik Bey'in "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisi içinde neşrettikleridir. 1908 den sonra neşrine başlanmış ve fakat yarıda kalmış olan "*Külliyat-ı Kemal*" serisi ile "*Âsâr-ı Müfide Kütüphanesi*" serisinde yayınlanan kitapları ise kâğıt, baskı vesaire bakımından evvelkilerle ölçülemez derecede güzeldir.

Namık Kemal'in pekaz eseri bir kere basılmıştır. Eserlerinin çoğu ikişer, üçer, dörder, beşer defa yayınlanmıştır. Vatan ya-

12

hut Silistire gibi daha çok basılmış olan kitapları da vardır. Ancak bütün eserlerinin bütün basımlarını, listeye kaçak olanları da katmak suretiyle, tespit etmek, hayli çetin bir mesele gibi görülüyor.

Bunun çeşitli sebepleri vardır:

1— Kemal'in bazı eserlerinin kaçak basımları yapılmıştır. Bunların sayısını bilmek imkânsız olduğu gibi, umumiyetle tarih, matbaa kaydı vesaire gibi bibliyografik unsurları ihtiva etmeyen bu basımların zamanını tayin etmek bile mümkün değildir.

2— Eserlerinin bazıları basım kaydından mahrumdur. Meselâ Vatan yahut Silistire'nin 1289 ve 1307 tarihlerinde yapılmış birinci ve yedinci basımlarının üzerinde bu bibliyografik kayıt vardır. Üzerlerinde basım kaydı bulunmayan ve üstelik bazıları basım tarihinden de mahrum olan Vatan yahut Silistire'lerin hangisinin hangi basım olduğunu tâyin edebilmek, bu bakımdan, mühim bir meseledir.

3— Kemal'in eserlerinin yakın zamanlarda yapılmış olan basımlarına, meselâ Abdülhak Hâmid Tarhan'inkilerde yapıldığı gibi, evvelki baskılar hakkında bilgi veren notların konulması hususuna da pek dikkat edilmemiştir. Bu gibi notlar, az eserinde vardır.

4— Eski devirlerde bibliyografik unsurların bir kısmı yalnız dışkapakta bulunmaktadır. Bilhassa kütüphanelerdeki kitapların ciltlenmeleri sırasında bazan dışkapaklar atıldıkları için, böyle eserlerin basım tarihlerini, matbaalarını vesairesini bulmak güçleşmektedir. Bu güçlüğü Namık Kemal'in eserlerinde de rastlanıyor.

5— Kemal'in bazı eserlerinin aynı yılda yapılmış iki basımı vardır. Bunların bazısında kaçınıcı basım olduğu kaydedilmiş, bazılarında edilmemiştir. Böyle basımların ikisi de müellifin izniyle midir, yoksa biri kaçak basım mıdır, bu takdirde hangisi kaçaktır, bunun tâyini de güçtür.

Bu yazıda, Namık Kemal'in gerek kendisi tarafından hazırlanmış ve gerekse başkaları tarafından kitap haline getirilmiş eserlerini ve bu eserlerin çeşitli basımlarını toplamaya çalıştım. Ayrıca yazma divan ve şiir mecmualarının bilinen nushalarını da bunlara ilâve ettim. Yine çeşitli kaynaklarda adları geçen, lâkin ortada bulunmadıkları için ne oldukları kesin bir şekilde bilinmeyen (muhtemel) eserlerinin de bir listesini yaptım. Fakat bütün gayretime rağmen bazı eserlerinin malûm bazı basımlarını göremediğim gibi, Rüya,

Magosa Mektubu v.s. gibi bazı eserlerinin kaç kere basılmış olduğunu da kesin olarak tespit edemedim.

Bu yazıyı hazırlarken:

a) Eserlerden birden çok basılmış olanların basım sayılarını kesin şekilde bulabildiklerimi “birinci basım”, “ikinci basım”... diye gösterdim. Basım sayılarını kesin olarak tâyin edemediklerimi, yılları ile, “1301 basımı”, “1305 basımı”... şeklinde yazdım.

b) Aynı yılda yapılmış olan basımları aynı maddede topladım. Fakat basımlar arasındaki farkları belirttim.

c) Eserlerin hicrî olan tarihlerinin yanında parantez içinde milâdilerini de gösterdim. Ancak hicrî tarihlerin büyük bir kısmının aylarını tespit etmek mümkün olmadığından, bu gibi tarihlerin karşılığı olan iki milâdî yılı da aldım.

ç) Bazı eserlerinin göremediğim basımlarından, varlıklarını kesin olarak tâyin edebildiklerimi (eseri bulamadığımı da belirterek) kaydettim.

d) Kemal'in “Evrak-ı Perişan” adı altında topladığı Devr-i İstilâ, Selâhaddin, Fatih ve Yavuz'u ayrı ayrı eserler olarak ele aldım. Çünkü bu dört eserden Devr-i İstilâ ile Yavuz'un Evrak-ı Perişan'ın dışında yapılmış basımları da bulunmaktadır. Yerlerinde görüleceği gibi, bu dört eserin çeşitli basımlarının gösterilebilmesi en uygun bu şekilde olabilmektedir.

e) Namık Kemal'in başkaları tarafından hazırlanan eserleri arasına Sadeddin Nüzhet Ergun'un Namık Kemal'in Şiirleri adlı eseriyle Mustafa Nihat Özön tarafından tertiplenen Namık Kemal ve İbret Gazetesi'ni alışıma, birincisinin uzun bir önsözden sonra şairin bulunabilen bütün manzumelerini, ikincisinin de İbret gazetesinde neşrolunmuş makalelerini -lüzumlu notlarla- toplamış olmalarındandır.

f) Kemal'in bilinen ve çoğu hususî kütüphanelerde bulunan yazma divanları hakkındaki bilgiyi, bu eserleri görmüş ve incelemiş olan Sadeddin Nüzhet Ergun'un, Namık Kemal'in Şiirleri adlı eserinden aldım.

g) Eserlerini şu sıra altında topladım:

A— Piyesleri

B— Romanları

C— Tenkidleri

- Ç— Tarihe ait eserleri
 D— Diğer eserleri
 E— Başkaları tarafından hazırlanan eserleri
 F— Yazmalar
 G— Kitap haline getirilmemiş ve ortada bulunmayan eserleri

A - PİYESLERİ

Namık Kemal'in 6 piyesi vardır:

Vatan yahut Silistire :

Namık Kemal'in ilk tiyatro eseri olan Vatan yahut Silistire, 4 perdelik bir faciadır. Mevzuunu Ruslarla yapılan Silistire savaşından alan eser, ilk olarak 1 Nisan 1873 te oynanmış, 1908 Meşrutiyetinden sonra ise birçok kereler sahneye konmuştur. Eserde, Kemal'in iki meşhur manzumesi (Murabba ve Muhammes) vardır.

Yabancı dillere de çevrilmiş olan Vatan yahut Silistire'nin, bir kısmı kaçak olmak üzere, çeşitli basımları yapılmıştır. İlk olarak 1289 da basılan eserin yedinci basımı 1307 dedir. Aradaki beş basımı bulmak mühim bir mesele gibi gözüküyor.

BİRİNCİ BASIM : 1289 (=M. 1872) yılında İstanbul'da yapılmış olan birinci basım, 17 x 12 boyunda 169 sayfadır. "Def'a-i ulâ" kaydıyla birinci basım olduğu işaret edilen eserin içkapağında: "Basmak ve bastırmak hakkı müellifin, oynamak ve oynatmak hakkı Güllü Agob'undur" diye yazılıdır.

TARİHSİZ BİR BASIM : 17 x 12 boyunda 169 sayfa olan bu basımın ne tarihi, ne de yer kaydı vardır. Bu sebepten bu basımın birinci ve yedinci basımlar arasındakilerden birisi mi, yoksa bir kaçak basım mı olduğunu anlamak güçtür.

TARİHSİZ BİR BAŞKA BASIM : 17 X 12 boyunda 168 sayfa olan bu basımın da tarihi ve yer kaydı yoktur. 168 inci sayfaya kadar yukardaki ile sayfa tertibi aynı olan bu basımın sonunda Sıtkı ve İslâm Beylere ait sözlerden bir kısmı metinden çıkarılmıştır¹.

Bu basımın da Kemal'in izniyle mi, yoksa kaçak olarak mı yapılmış olduğunu tâyin etmek güçtür.

¹ Metinden çıkarılmış olan kısım, Sıtkı Bey'in: "Kardeşlar! Canımızı muhararaya koyduk. Vatanımızın faidesini muhafaza ettik..." diye başlayan sözleriyle, İslâm Bey'in: "Haydi bakayım! Sesiniz yok mu? Yaşasın vatan, yaşasın Osmanlılar!" sözleri ve umumun: "Yaşasın vatan! Yaşasın Osmanlılar!" bağırışıdır.

YEDİNCİ BASIM: 1307 (=M. 1889/1890) yılında yapılmış olan bu basımda da yer ve matbaa kaydı yoktur. 19×12,5 boyunda 155 sayfa olan bu basımın iç ve dış kapaklarında “def'a-i sâbi” kaydı bulunmaktadır.

1940 BASIMI: 1940 da İstanbul'da Kenan Basımevi ve Kılışe Fabrikasında yapılmış olan bu basım, Mustafa Nihat Özön tarafından tertip edilmiştir. Yeni harflerle bu ilk basım 19×12,5 boyunda 95 sayfadır. Fakat bunun 79 sayfası metindir. 80-95 inci sayfaları arası “*Küçük Bazı Notlat*” başlığı ile Mustafa Nihat Özön tarafından eser hakkında kaleme alınmış satırlardır. Dördüncü sayfaya da Kemal'in “İhda” başlıklı yarım sayfalık bir ithafı konmuştur. İç arakapakta ise yanlış olarak “Üç fasıl tiyatro” yazılmıştır.

Bu basım, Remzi Kitabevinin Edebiyat Kütüphanesi Serisi'nin 5 inci kitabıdır.

1944 Basımı: Remzi Kitabevinin Edebiyat Kütüphanesi Serisi'nin ikinci basımıdır. Tertip vesaire bakımından 1940 basımının aynıdır.

1954 Basımı: Remzi Kitabevinin Edebiyat Kütüphanesi Serisinin üçüncü basımıdır. Remzi Kitabevi Matbaasında basılmış olan kitap 17×13 boyunda 94 sayfadır. İç ve dışkapaktaki “üçüncü basılış,, kayıtları serinin üçüncü basımını göstermektedir. Tertip vesaire bakımından evvelkilerin aynıdır.

Zavallı Çocuk:

Zavallı Çocuk, üç perdelik bir faciadır. Mevzuunu Türk hayatının o zamanki içtimaî bazı dertlerinden alan eser, Magosa'da yazılmıştır.

1290 BASIMLARI: Zavallı Çocuk, ilk olarak 1290 (=M. 1873/1874) tarihinde basılmıştır. Fakat bu tarihte yapılmış iki ayrı basım vardır ki bunlardan birisinin kaçak bir basım olması lâzımdır.

1290 basımlarının her ikisi de İstanbul'da Şark Matbaasında yapılmıştır. Eserin adının altında her ikisinde de: “Üç fasıldan ibaret tiyatro oyunu” ve yine her ikisinde de: “Her hakkı tabettirenindir” kayıtları vardır.

Basımlardan birisi 19×12 boyunda 83+ [1] sayfadır. Bu basımın dışkapağında “İstanbul 1290”, içkapağında: “Sene 1290” yazılıdır. Sondaki sayfa yanlış-doğru cetvelidir.

Diğeri 17×12 boyunda 63 sayfadır. Bu basımın içkapağında diğerinden farklı olarak: "İstanbul 1290" kaydı vardır.

BAŞKA BİR BASIM: Zavallı Çocuk piyesinin 17×12 boyunda 62 sayfalık bir basımı daha bulunmaktadır. Ancak gördüğüm nushanın dış ve içkapaqları bulunmadığı için, bu basımın tarihini ve diğer bibliyografik unsurlarını tespit edemedim.

1940 BASIMI: Mustafa Nihat Özön tarafından hazırlanan 1940 basımı, 19×12,5 boyunda 94 sayfadır. Eserin metni 49-94 üncü sayfalardadır. Kitabın başında "*Namık Kemal'in Hayatı*" (S. 5-19), "*1873 Yılında ve Sonra Tiyatro*" (S. 20-28), "*Eser*" (S. 29-43) başlıklı bölümler vardır. 44 üncü sayfada eserin ilk oynandığı zamanlara ait ilânlardan birisinin fotoğrafı, 45 inci sayfada bu ilânın yeni harflerle yazılmış şekli bulunmaktadır. 46 ncı sayfada "*Namık Kemal'in Tabedilmiş Tiyatroları*" başlığı ile piyeslerinin kaçak olmıyan basımları¹, 47-48 inci sayfalarda "*Namık Kemal Hakkında Etütler*" başlıklı (sadece kitap ve broşürleri ihtiva eden) bir bibliyografya vardır.

Yeni harfli bu ilk basım, eserin Namık Kemal zamanında çıkan ikinci basımı esas tutularak yapılmış, yalnız sayfa altlarında ilk basımdaki farklar belirtilmiştir. Yine sayfa altlarında bazı açıklamalar bulunmaktadır.

İstanbul'da Kenan Basımevi ve Kılışe Fabrikasında yapılan bu basım, Remzi Kitabevinin Edebiyat Kütüphanesi Serisi'nin 3 üncü kitabıdır.

1947 BASIMI: Tertip ve muhteva bakımından yukarıdakinin aynı olan bu basım, İstanbul'da Ahmet Sait Matbaasında yapılmıştır. Eserin dışkapağında: "İkinci basılış" kaydı vardır ki bu, yeni harfli basımların sayısını belirtmektedir. Zira 1947 neşri, 1940 inkinin ikinci basımıdır.

Akif Bey :

Namık Kemal'in Magosa'da yazdığı eserlerden olan Akif Bey, 5 perdelik bir piyestir. Mevzuu bir aşk macerasıdır.

Akif Bey'in dört basımını gördüm:

1290 BASIMLARI: Akif Bey, ilk olarak 1290 (=M. 1873/1874) tarihinde basılmıştır. Fakat eserin bu tarihte İstanbul'da yapılmış iki basımı vardır. İki basımın da içkapaqlarında: "Akif Bey, oyun-beş fasıl, birinci defa olarak, Maarif Nezaret-i Celilesinin ruh-

¹ Burada hem rakam yanlışlıkları, hem de eksiklikler vardır.

satıyla Hayal Matbaasında tabolunmuştur, her hakkı tabettirenindir, İstanbul 1290" kaydı bulunmaktadır. Yalnız bu basımlardan biri 20×13,5 boyunda 142, diğeri ise aynı boyda 188 sayfadır. 142 sayfalık basımın dışkapağında "Eser-i N.k Kemal" ve "Maarif Nezaret-i Celilesinin ruhsatıyla Hayal Matbaasında sermürettip Hafız Lûtfi Efendi marifetiyle tertip ve tabolunmuştur" kayıtları vardır. Dışkapakta basım tarihi de "İstanbul 1291" dir. Bu basım âdi kâğıda yapılmıştır.

188 sayfalık basımın kâğıdı daha güzeldir. Gördüğüm nushanın dışkapağı bulunmadığından, bu basımın dışkapağa ait bir hususiyeti bulunup bulunmadığını tespit edemedim.

Bir eser iki kere birinci basım yapamayacağına göre, bunlardan birinin bir kaçak basım olduğu şüphesizdir. Akif Bey'in ikinci basımı 188 sayfalık olduğundan 1290 basımlarından daha güzel kâğıda basılmış 188 sayfalısının birinci basım olması muhtemeldir.

İKİNCİ BASIM: Akif Bey, ikinci defa olarak İstanbul'da yine 1290 da Hayal Matbaasında basılmıştır. Bu basım da 17,5×12 boyunda 188 sayfadır. Kapağında: "İkinci defa olarak" kaydı vardır.

1326 BASIMI: Akif Bey'in bir de 1326 (=M. 1908) de İstanbul'da Edep Matbaasında yapılmış bir basımı vardır. Bu basım 17×12 boyunda 179 sayfadır. Kitapta kaçınıcı basım olduğunu tespit eden bir kayıt yoktur.

Gülnihal :

Namik Kemal'in Magosa'da yazdığı eserlerden olan Gülnihal, beş perdelik bir tiyatrodur. Kemal, eserinin adını "Raz-ı Dil" koymuşsa da, sansür bu adı Gülnihal'e çevirmiştir.

Gülnihal'in iki basımını gördüm:

BİRİNCİ BASIM : İstanbul'da 1292 (=M. 1875) tarihinde Kırk Ambar Matbaasında yapılan birinci basım, 17×12 boyunda 230 sayfadır. Kapakta "Sahib-i imtiyazı: Mahir Bey" ve "ilk defa olarak" kayıtları vardır.

1327 BASIMI : İstanbul'da Beyazıt'ta Bakırcılar Karşısında 47 Numaralı Matbaada yapılan 1327 (=M. 1909) basımı, 18,5×12 boyunda 182 sayfadır. Basım tarihi sadece dışkapakta bulunmaktadır.

Celâleddin Harzemşah :

Harzemşahlı Celâl'in Çingizlilerle yaptığı savaşları ve kahramanlıklarını nakleden Celâleddin Harzemşah, Namik Kemal'in en uzun piyesidir. Kemal, bu piyesi Midilli'de yazmıştır.

Celâleddin Harzemşah'ın bir de "*Mukaddime-i Celâl*" diye anılan uzun bir önsözü vardır ki, burada Kemal, tiyatro hakkındaki fikirlerini belirtmiştir. Bu önsöz, sonradan kitap olarak da basılmıştır.

Celâleddin Harzemşah, ilk olarak "*Mecmua-i Ebüzziya*" da tefrika edilmeye başlanmış; "*Mukaddime-i Celâl*" derginin 1302 yılında çıkan yedi sayısında (C. IV, Cüz: 38-44) yayınlanmış, asıl metin ise 1303 yılının iki sayısında (C. V, Cüz: 49-50) tefrika edildikten sonra neşri durdurulmuştur.

Celâleddin Harzemşah'ın iki basımını gördüm:

1292 BASIMI: Celâleddin Harzemşah'ın 1292 (=M. 1875) basımı, 20×13 boyunda 276 sayfadır. Gördüğüm dışkapağı bulunmayan nushanın içkapağında basım yeri yoktur. Bu basım doğrudan doğruya metinle başlamaktadır. Yani eserin başına "*Mukaddime-i Celâl*" alınmamıştır.

1292 basımında, Celâleddin Harzemşah, 15 perdedir. Kemal'in önceki piyeslerinde "fasıl" dediği "perde" ler bunda "perde" olmuştur. Yalnız eserin başında "Birinci fasıl, perde I" yazılıdır; fakat "fasıl"lar devam ettirilmemiştir.

Bu neşrin birinci basım olması muhtemeldir.

1315 BASIMI : Celâleddin Harzemşah'ın 1315 (=M. 1897/1898) basımı, Mısır'da Kanun-ı Esasî Matbaasında yapılmıştır. Eserin nâşiri Kanun-ı Esasî gazetesi müdürü Radoslu Salih Cemal'dir. Bu basım 19×13 boyunda [69]+414+[1] sayfadır. Başta nâşirin 1 sayfalık bir önsözü, sonra 68 sayfa tutan "*Mukaddime-i Celâl*" vardır. Sondaki 1 sayfa "hata-sevap cetveli" dir.

Celâleddin Harzemşah'ın bu basımı, tertip bakımından 1292 basımından farklıdır. Bir kere bu basımın perde sayısı 16'dır. Bu fark, 1292 basımındaki 11 inci perdenin, bu basımda 2 perdeye ayrılmış olmasından ileri gelmektedir. 1315 basımında, 1292 basımının 12 nci perdesinin yalnız birinci meclisi 11 inci perde olarak alınmış, 2 nci meclisten itibaren olan kısımlar 12 nci perde olarak gösterilmiştir. Ayrıca bu basımda eser, 5 fasla ayrılmıştır. Birinci fasılda 1 inci, ikinci fasılda 2-4 üncü, üçüncü fasılda 5-8 inci, dördüncü fasılda 9-11 inci, beşinci fasılda da 12-16 ncı perdeler vardır. Yani bu basımda Celâleddin Harzemşah "5 fasıl, 16 perde" dir.

1315 basımının başında bir de plânş (Kemal'in bir resmi) bulunmaktadır.

Kara Belâ :

Mevzuu, Hindistan'daki Baburlular tarihinden alınmış olan Kara Belâ, Namık Kemal'in Magosa'da yazdığı eserlerdendir. 1292 (=M. 1875) tarihinde kaleme alınmış olan Kara Belâ, 5 perdelik bir faciadır.

Eser, bugüne kadar bir kere basılmıştır.

BİRİNCİ BASIM : Kara Belâ'nın tek basımı 1326 (=M. 1908) tarihinde İstanbul'da Mahmutbey Matbaasında yapılmıştır. Kitap, 19×13,5 boyunda 96 sayfadır. İçkapakta: "1292 senesinde Magosa menfasında yazılmıştır" kaydı vardır.

Eser, "Külliyat-i Kemal" Serisinin birinci tertibinin 2 nci kitabıdır.

B - ROMANLARI

Namık Kemal, 2 roman yazmıştır:

İntibah :

Namık Kemal, ilk romanı olan İntibah'ı "Türkçenin roman nevinde istidadını denemek" üzere Magosa'da yazmıştır.

Kemal'in bu romana verdiği isim "Son Peşimanlık" tır. Fakat sansür, bu adı "İntibah-Sergüzeşt-i Ali Bey" yapmış, bu arada metnin birçok yerlerini de çizmiştir. İntibah'ın mevcut basımları, işte bu, sansür tarafından kırıştırılan metindir.

Bahislerinin başında umumiyetle o bahsin anafikrine uygun beyitler bulunan İntibah, ilk olarak 1293 (=M. 1876) tarihinde İstanbul'da Vakıt Matbaasında cüz cüz yayınlanmaya başlanmış, ancak o sıralarda Kemal Magosa'da bulunduğundan romana adı konmamıştır. İntibah'ın bundan sonra gizli basımları da yapılmıştır.

Eserin görebildiğim basımları şunlardır:

BİRİNCİ BASIM: İntibah'ın 1293 (=M. 1876) yılında İstanbul'da Vakıt Matbaasında cüz cüz neşrolunan birinci basımı 17×12 boyunda 308 sayfadır. Müellifinin adından mahrum bulunan bu basımın dışkapığında "İntibah-Sergüzeşt-i Ali Bey" ismi ve bu ismin altında: "İşbu sergüzeşt Maarif Nezaret-i Celilesi cânibinden îta buyurulan ruhsat üzerine Vakıt Matbaasında tabolundu" cümlesi, içkapakta ise sadece "İntibah-Ali Bey'in sergüzeştini havidir" kaydı vardır.

BAŞKA BİR BASIM: İntibah'ın 19X12 boyunda 222 sayfalık bir basımı var ki, dışkapaksız ciltlenmiş iki nushasını gördüğüm bu basımın içkapaklarında sadece "İntibah-Ali Bey'in sergüzeştini havidir" yazılıdır. İçkapağı yer, tarih ve matbaa kayıtlarından mahrum olan bu basımın 1293 basımına nazaran kâğıdı daha güzel ve baskısı daha temizdir.

BAŞKA BİR BASIM: İntibah'ın 20×12,5 boyunda yine 222 sayfalık bir basımı daha bulunmaktadır. Bu basımın dışkapaksız ciltlenmiş olarak gördüğüm tek nushasının içkapağında "İntibah-Ali Bey'in sergüzeştini havidir" yazılıdır. Bu basımın sayfa sayısı gibi metnin sayfalara diziliş şekli de yukarıdakinin aynı olmakla beraber, harflerin, matbaa süslerinin başka oluşu ve daha kötü bir kâğıda basılı bulunuşu, ayrı bir basımın mevcudiyetini gösteriyor.

BAŞKA BİR BASIM: İntibah'ın 17×12 boyunda 199 sayfalık bir basımı daha vardır. Bunun içkapağında da "İntibah-Ali Bey'in sergüzeştini havidir" diye yazılıdır. Yalnız 222 sayfalık iki basımda sayfanın ortasında olan bu kayıt, bunda sayfanın hayli yukarisindedir.

BAŞKA BİR BASIM: İntibah'ın 17×12 boyunda bir basımı daha bulunuyor. Bunun içkapağında da "İntibah-Ali Bey'in sergüzeştini havidir" yazılıdır. Bu basımın, gördüğüm dışkapaksız ciltlenmiş tek nushası 128 inci sayfanın sonuna kadardır, yani eksiktir. Ancak gerek kitap isminin içkapaktaki yeri, gerekse metnin sayfalara diziliş şekli, bunun başka bir basım olduğunu gösteriyor.

1944 BASIMI: İntibah, 1944 te yeni harflerle de basılmıştır. İstanbul'da Ahmet Sait Matbaasında yapılan bu basım, 19,5×13 boyunda [8]+154 sayfadır.

Bu yeni harfli basım, Mustafa Nihat Özön tarafından hazırlanmıştır. Kitabın ilk sayfası, Mustafa Nihat Özön tarafından yazılmış "Birkaç Söz" başlıklı bir önsözdür. Ondaki sonraki 8 sayfa "Son Peşimanlık'ın Mukaddemesi" başlıklı bölümdür. İntibah'ın metni 9-154 üncü sayfalardadır. Gerek Mukaddeme ve gerekse metin kısmında, sayfa altlarında, Mustafa Nihat Özön tarafından ilâve edilmiş notlar bulunmaktadır.

Eser, Akba Kitabevi tarafından neşrolunmuş ve 4.000 adet basılmıştır.

Cezmi:

Cezmi, Namık Kemal'in ikinci romanıdır. Mevzu, II. Selim zamanındaki Türk-İran savaşlarından alınmıştır, yani tarihî bir romandır. Kemal, Cezmi'yi Midilli'de yazmaya başlamış, fakat ancak birinci cildini bitirebilmiştir.

Cezmi'de, biri:

Maderle peder olup bahane
Sevk etti kaza beni cihane

beytiyle başlayan 70, diğeri 10 beyitlik iki manzume vardır.

Cezmi'nin dört basımını gördüm:

TARİHİ MEÇHUL BASIM: İç ve dışkapakları bulunmadığından yer, matbaa ve basım kayıtlarını tâyin edemediğim bu basım, 16,5×11 boyunda 453 sayfadır. Metnin başladığı ilk sayfada "Cezmi" isminin altında: "Tarihe müstenit hikâye" yazılıdır. Son sayfada "Kemal" mührü bulunmaktadır. Bunun ilk basım olması muhtemeldir.

1304 BASIMI: Cezmi'nin 1304 (=M. 1886/1887) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmış olan basımı 17×12 boyunda 453 sayfadır. İçkapağında "cüz'-i evvel" kaydı ve "Meclis-i Maarifin ruhsatıyla tabolunmuştur" cümlesi vardır. Eserde basım sayısı hakkında hiçbir kayıt bulunmamaktadır.

1305 BASIMI: İstanbul'da yapılmış olan 1305 (=M. 1887/1888) basımı 18×13 boyunda 344 sayfadır. Matbaa kaydı mevcut değildir.

1305 basımında da basım sayısını belirten bir kayıt yoktur.

1335 BASIMI: Cezmi'nin en güzel basımı, 1335 (=M. 1916/1917) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de yapılmış olan bu basımdır. 19×14 boyunda 496 sayfa olan bu basım, Âsâr-i Müfide Kütüphanesi-Külliyat-ı Âsâr Serisi'nin 3 üncü kitabıdır. Başta bir plânş (Namık Kemal'in bir resmi), son sayfada: "Namık Kemal Bey, cild-i sâniyi tahrirc muvaffak olamamıştır" kaydı vardır.

C - TENKİDLERİ

Namık Kemal'in kitap halinde yayınlanmış 4 tenkidi vardır:

İrfan Paşaya Mektup :

Magosa'da 1291 (=M. 1874/1875) tarihinde kaleme alınmış olan bu eser, eski yolda şiiirler yazan ve bunları "Mecmua-i İrfan Paşa" adı ile neşreden İrfan Paşa'nın, eserine yazdığı önsözde

yenilere târizlerde bulunmasına karşı cevaptır. Önce *Mecmua-i Ebüzziya*'da (Yıl: 1297, C. I, Nu. 7) yayınlanan yazı, sonra kitap olarak basılmıştır.

BİRİNCİ BASIMI: 1304 (=M. 1886/1887) yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan birinci basım, 15×10,5 boyunda 36 sayfadır. Eserin iç ve dışkapaklarında: "Kemal Bey'in İrfan Paşa'ya Mektubu. Muahezat-i edebiyeyi şâmildir" kayıtları bulunmaktadır. Eserin ilk basımı olduğu da iç ve dışkapaklarda belirtilmiştir. Metnin sonunda "Magosa'dan 1291" kaydı vardır.

Eser, "*Kitabhane-i Ebüzziya*" Serisinin 57 nci cüzüdür.

İKİNCİ BASIM: "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisinden olan ikinci basımı göremedim.

ÜÇÜNCÜ BASIM: İstanbul'da 1309 (=M. 1891/1892) yılında yapılmış olan üçüncü basım da evvelkilerin aynıdır. Matbaa-i Ebüzziya'da basılmış olan eserin 3 üncü basım olduğu her iki kapakta da kaydedilmiş olduğu halde, dışkapakta basım tarihi "Kostantaniyye 1305" şeklindedir.

Bu basım da "*Kitabhane-i Ebüzziya*" Serisinin aynı kitabıdır.

Tahrib-i Harabat :

Ziya Paşa; Türk, Fars ve Arap edebiyatından derlediği yazıları "Harabat" adı ile 3 ciltte toplamıştı. Namık Kemal, Paşa'nın bu antolojini yeni edebiyata karşı bir hareket saydı ve Harabat'ın birinci cildine karşı Tahrib-i Harabat'ı yazdı. Tahrib-i Harabat, 1291 (=M. 1874/1875) tarihinde Magosa'da yazılmıştır. Eser, kitap olarak basılmadan önce *Mecmua-i Ebüzziya*'da (Yıl: 1298/1299, C. I, Nu. 11; C. II, Nu. 19-24) yayımlandı.

Tahrib-i Harabat'ın 2 basımını gördüm:

BİRİNCİ BASIM: 1303 (=M. 1885/1886) yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan birinci basım, 15×10,5 boyunda 160 sayfadır. Eserin başında "Mukaddime-i Manzume" başlıklı manzum bir parça vardır (S. 3-12). Harabat'ın esas tenkidi bundan sonra başlamaktadır.

40, 41, 122, 133 ve 134 üncü sayfalarda 15 satır çıkarılmış ve yerine noktalar konmuştur.

Eser, *Kitabhane-i Ebüzziya* Serisinin 11-13 üncü cüzüdür.

İKİNCİ BASIM: 1304 (=M. 1886/1887) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan ikinci basım, boy, sayfa sayısı ve tertip

bakımından birinci basımın aynıdır. Bu basım da *Kitabhane-i Ebüzziya* Serisindedir.

Takib :

Takib, Ziya Paşa'nın Harabat'ının ikinci cildi için yazılmıştır. Magosa'da 1292 (=M. 1875) tarihinde kaleme alınmış olan Takib'in ifadesi, Tahrib-i Harabat'inkinden daha şiddetlidir. Ziya Paşa'ya mektup olarak gönderilmiş olan Takib, önce *Mecmua-i Ebüzziya*'da (Yıl: 1300, C. III, Nu. 30-36) yayımlanmıştır.

BİRİNCİ BASIM: 1303 (=M. 1885/1886) yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan birinci basım, 15×10,5 boyunda 134 sayfadır. Dış ve içkapaklarda: "Ziya Paşa merhumun cild-i sâni-i Harabat'ını muahhizdir", 3 üncü sayfada da "Ziya Paşa merhuma mektup suretinde tahrir ve irsal olunmuştur." kayıtları vardır. 13, 14 ve 111 inci sayfalarda 11 satır çıkarılmış ve yerleri noktalarla geçilmiştir.

Eser, "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisinin 28-29 uncu cüzüdür.

İKİNCİ BASIM: "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisinden olan bu basımı bulamadım.

ÜÇÜNCÜ BASIM: 1312 (=M. 1894/1895) tarihinde İstanbul'da yapılmış olan üçüncü basım da, tamamen birinci basımdaki bibliyografik unsurları haizdir.

Renan Müdafaaimesi :

Fransız Akademisi üyelerinden Ernest Renan'ın, İslâmiyetin terakkiyi öldüren ve maarife engel bir din olduğu yolundaki iddiasına karşı yazılmış bir eserdir. Kemal, bu eserini Midilli'de iken yazmıştır.

BİRİNCİ BASIM: Renan Müdafaaimesi, Kemal'in, 1908 Meşrutiyetinden sonra basılan eserlerindedir. Eserin 1326(=M. 1908) de İstanbul'da Mahmutbey Matbaasında yapılan tek basımı, 19×13,5 boyunda 56 sayfadır.

Eser, *Külliyat-ı Kemal* Serisinin birinci tertip birinci kitabıdır.

Ç - TARİHE AİT ESERLERİ

Kaniye :

Tiryaki Hasan Paşa'nın Kaniye kalesindeki şanlı müdafaa-sını nakleden "Kaniye", Namık Kemal'in Magosa'da yazdığı

eserlerindendir. 1280 (=M. 1873/1874) yılında yazılmış olan eser, aynı yıl basılmıştır. Ancak bu ilk basım, Namık Kemal adı ile yapılmamıştır.

Kaniye, bugüne kadar beş kere basılmıştır:

BİRİNCİ BASIM: Kaniye'nin birinci basımı 1290 (= M. 1873/1874) yılında İstanbul'da Hayal Matbaasında yapılmıştır. 17×12 boyunda 115 sayfa olan bu basım, o sırada Namık Kemal Magosa'da sürgün bulunduğu için, Ahmed Nafiz takma (=müstear) adı ile yapılmıştır.

Eserin başında: "Silistire Muharasası'nda naklettiği bazı vakaların mübalâğalı olduğu yolunda duyduğu sözlere karşı, orada naklettiği kahramanlığın yeni bir delilini göstermek için bu eseri yazdığı" nı belirten 2 sayfalık bir "Mukaddime" ile 1 sayfalık bir "İhtar" vardır. Metin 6-115 inci sayfalar arasındadır.

İKİNCİ BASIM: Kaniye'nin ikinci basımı 1303 (=M. 1885/1886) yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmıştır. Bu basım 15×10,5 boyunda 128 sayfadır. Kaniye'nin ilk basımının takma adla yapılıp bu yeni basımına Namık Kemal'in adının konulmuş olduğunu kaydeden "İhtari Tâbi" başlıklı 1 sayfalık bir yazıdan sonra, 5-128 inci sayfalarda metin bulunmaktadır. Metnin birkaç yerinde ve sayfa atlarında Ebüzziya Tevfik Bey tarafından konulmuş küçük notlar vardır.

Eser, "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisindedir (Cüz : 96-97).

ÜÇÜNCÜ BASIM : Kaniye'nin üçüncü basımı İstanbul'da 1311 (=M. 1893/1894) yılında Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmıştır. Bu basım, 15×10,5 boyunda 136 sayfadır.

Bu basımın başında da "İhtar-i Tâbi" başlıklı 2 sayfalık bir yazı vardır. Beşinci ve altıncı sayfalarda eseri yaratan ve yazarların (Tiryaki Hasan Paşa'nınki sayfa büyüklüğünde, Namık Kemal'inki küçük boyda) resimleri bulunmaktadır. Metin 9-136 ncı sayfalardadır. Ebüzziya Tevfik Beyin haşiyeleri bu basımda da bulunmaktadır.

Üçüncü basım da "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisindedir,

DÖRDÜNCÜ BASIM : Kaniye'nin dördüncü basımı "Kaniye Muharasası" adı ile 1335 (=M. 1916/1917) yılında yapılmıştır. Bu basımın ne iç, ne de dış kapaklarına, eserin dördüncü basım olduğuna dair bir kayıt konulmamıştır. Yalnız kitabın 130 uncu sayfasında, bu basımın "temsili râbi" olduğu yazılıdır.

Dördüncü basım 19×12 boyunda 235 sayfadır. Baştan dört sayfa "Son Tab'a Mukaddime" başlıklı bir önsözdür. Metin 8-112 nci sayfalardadır. 114-128 inci sayfalarda "Zeyl" başlıklı bir kısım vardır ki buraya (Namık Kemal'in eseri yazarken mübalâgaya kaçmış olduğunu düşünebilecekler bulunması ihtimaline karşı bir karşılaştırma yapılabilsin diye) Hammer'in bu şanlı muhasaradan bahseden satırları (Ata Bey tercümesinden haşiyeleriyle) alınmıştır. Bundan sonra "Fihrist-i Rical" (S. 131-179), "Fihrist-i Kılâ ve Bilâd ve Enhar" (S. 180-209) ve "Bazı Istilahat ve Ta'birat" (S. 210-227) başlıklı bölümler gelmektedir. Ali Bey tarafından kaleme alınmış bu parçalarda, Kanije muhasarasında adı geçen şahıslar, yerler ve bazı terimlerle tâbirler açıklanmaktadır. 228 inci sayfada bu yazıları hazırlayan Ali Bey'in teşekkür satırları, 229-230 uncu sayfalarda "Hulâsa-i Fihrist-i Rical", 231-232 nci sayfalarda "Hulâsa-i Fihrist-i Bilâd ve Kılâ' ve Enhar", 233 üncü sayfada "Fihrist-i Istilahat ve Ta'birat", 234-235 inci sayfalarda "Hata ve Savap Cetveli" bulunmaktadır.

Dördüncü basımın metin kısmına Ebüzziya Tefvik Bey'in basımlarında kendisi tarafından konulmuş sayfa altı notları alınmış olduğu gibi, ayrıca Süleyman Nazif tarafından da bazı haşiyeler eklenmiştir.

Kanije'nin bu basımında bir de plânş (Hasan Paşa'nın bir resmi) bulunmaktadır. Eser "*Âsâr-i Müfide Kütüphanesi-Külliyat-i Âsâr*" serisinin birinci kitabıdır.

BEŞİNCİ BASIM: Kanije'nin beşinci basımı yeni harflerle ve bu basım Hakkı Tarık Us tarafından hazırlanmıştır.

1941 de İstanbul'da Vakıf Matbaasında yapılmış olan bu yeni harfli ilk basımın gerek dış ve gerekse içkapaklarında "Namık Kemal'in Kanije Muhasarası" yazılıdır. Hakkı Tarık Us, bu basımı hazırlarken metinde geçen bazı Arapça ve Farsça tamlamaları çözüp Türkçeleştirdiği gibi, bazı kelimeleri de daha yaygın olan karşılıklarıyla değiştirmiştir.

Önce Vakıf gazetesinde (24 Mayıs-12 Haziran 1941) tefrika edilen bu yeni harfli basım, $14,5 \times 10,5$ boyunda 133 sayfadır. 3-10 uncu sayfalarda *Hakkı Tarık Us*'un "düşüncem" başlıklı eserden bahseden bir yazısı bulunmaktadır (Bu yazı da önce Vakıf gazetesinin 19 Mayıs 1941 tarihli 8386 ncı sayısında yayınlanmıştır). Sadeleş-

tirilmiş metin 11-125 inci sayfalardadır. 126-133 üncü sayfalar “Namık Kemal Kronolojisi” dir. Eserde bir de harita vardır.

Hakkı Tarık Us, evvelki basımlarda bulunan notları kendi basımına naklettikten başka, ayrıca kendisi de sayfaların altına bazı notlar eklemiştir.

Kaniye'nin bu yeni harfli basımında metnin dışında kalan kısımlar, Hakkı Tarık Us'un hususî imlâsıyledir, yani hiç büyük harf kullanılmamıştır.

Devr-i İstilâ :

Namık Kemal'in basılan ilk eseri olarak tanınan Devr-i İstilâ, Osmanlı Türklerinin istilâ devirlerine ait küçük bir kitaptır. Kemal, Devr-i İstilâ'yı 1282 (=M. 1865) ramazanının onuncu gecesi yedi saat kadar bir zaman içinde Ebüzziya Tefvik Bey'e söyleyerek yazdırmıştır. Ebüzziya Tefvik, bir yıl sonra (1866 da) eseri, Tasvir-i Efkâr'da tefrika etmiştir.

Devr-i İstilâ'nın çeşitli basımları vardır. Eser, Selâhaddin Eyyübî, Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'in hal tercümelerini de içine alan “Evrak-ı Perişan” cildinde birkaç kere basıldığı gibi müstakil olarak da yayınlanmıştır.

BİRİNCİ BASIM: Devr-i İstilâ ilk defa, 17,5×11,5 boyunda 23 sayfalık müstakil bir eser olarak yayınlanmıştır. Bu basımda yer kaydı ve tarih yoktur. Yalnız dışkapakta Tasvir-i Efkâr Matbaasında basıldığı yazılıdır.

Namık Kemal'in adı dahi bulunmayan bu ilk basımda, eserin adı “Devlet-i Aliyye'nin Devr-i İstilâsına Dair Bir Makedir” cümlesidir.

1288 BASIMI: Devr-i İstilâ'nın yeni bir basımı, Evrak-ı Perişan'ın birinci cildinin birinci cüzü olarak 1288 (=M. 1871/1872) yılında İstanbul'da Babîâlî karşısında 57 Numaralı Matbaada yapılmıştır (Fakat, Selâhaddin'in hal tercümesini de içine almış olan bu cüzün dışkapığında “Tasvir-i Efkâr Matbaasında basılmıştır 1289” kaydı vardır). İçkapakta eserin “üçüncü defa olarak” basıldığı yazılı ise de, aslında bunun ikinci basım olması lâzımdır. Bu fark, eserin Tasvir-i Efkâr'daki tefrikasının ilk basım sayılmasından ileri gelmiş olsa gerektir. Esere Namık Kemal tarafından yazılmış olan kısa önsözdeki: “Şu Devr-i İstilâ risalesinin bir defa Tasvir-i Efkâr tefrikasında ve bir defa da ayrıca basılmış iken- tekrar tab'ına cesaretim....” sözleri bunu açıkça göstermektedir.

Bu basım $19,5 \times 13,5$ boyunda 27 sayfadır. Cüzün başında “Evrak-ı Perişan” için Kemal tarafından yazılmış 2 sayfalık başlıksız bir önsöz vardır. Devr-i İstilâ'nın başına da yine Kemal tarafından yazılmış bir sayfalık ve başlıksız bir önsöz ilâve edilmiştir.

1289 BASIMI : Eserin yeni bir basımı 1289 (=M. 1872/1873) yılında yapılmıştır. Bu basımda matbaa kaydı yoktur. Sadece basım yılının üzerinde “dördüncü defa olarak tabolunmuştur” yazılıdır ki, bundan (yukarıdaki izaha göre), eserin üçüncü basımı olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu basım da yukarıki ile aynı boyda ve aynı sayfadadır. Evrak-ı Perişan'a ait iki ve Devr-i İstilâ'ya ait bir sayfalık önsözler aynen bu basımda da vardır.

1301 BASIMLARI : Devr-i İstilâ'nın bir basımı da 1301 (=M. 1883/1884) yılında yine Evrak-ı Perişan cildinin birinci yazısı olarak yapılmıştır. Yalnız 1301 tarihli iki basım vardır. Her iki basımın sayfa tertipleri birbirinin tam benzeri olmakla beraber, harflerin başkalağı basımların ayrılığını göstermektedir. Ayrıca bu basımlardan birisinde “Matbaa-i Osmaniye'de tabolunmuştur” cümlesiyle matbaa kaydı bulunmaktadır. Diğerisi ise matbaa kaydından mahrumdur¹.

1301 tarihli basımların tertipleri evvelkilerin aynıdır. Eğer bunlardan biri kaçak bir basım değilse, kronolojik sıraya göre, birisinin dördüncü, diğerinin beşinci basım olması icap etmektedir.

1304 BASIMI: Devr-i İstilâ, 1304 (=M. 1886/1887) yılında, müstakil olarak bir kere daha basılmıştır. İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan bu basım, Kitabhane-i Ebüzziya serisinin 33 üncü kitabıdır. İçkapağındaki “temsîl-i sâbi” kaydına göre, bu müstakil basım Devr-i İstilâ'nın yedinci basımıdır. Fakat bu basımın dördüncü sayfasında bulunan bir haşiyede, eserin 1288 basımından sonra üç kere daha yayınlandığı belirtildiğinden, Tasvir-i Efkâr gazetesindeki tefrikanın birinci basım sayılması yolundaki telâkkinin devamı olarak, altıncı basım denmesi gereken bu neşrin “temsîl-i sâbi” sayıldığı anlaşılıyor.

¹ Küçük bir ayırtılma noktası da şudur: Matbaa kaydı bulunmayan basımın 281 inci sayfasının üst kısmı yanlış olarak “Teracim-i Ahval-Fatih” diye dizilmiştir. Öteki basımın bu sayfası ise doğru olarak “Teracim-i Ahval-Yavuz” şeklindedir.

Bu basım $15 \times 10,5$ boyunda 40 sayfadır. Fakat bunun 29 sayfası Devr-i İstilâ'dır. 30-40 ıncı sayfalarda "Mülâhaza-i Mahsusa" başlığı ile Ebüzziya Tevfik Bey tarafından yazılmış bir kısım vardır. Bu parça "Şerh-i Belâgat" sahibi İbrahim Efendi'nin Devr-i İstilâ'da geçen iki tâbire yaptığı itiraza Ebüzziya Tevfik Bey'in cevabıdır. Eserde bu "zeyl" in bulunduğu kitabın dışkapağında "İhtar" başlığı ile kaydedilmiştir.

Selâhaddin :

Namık Kemal'in Evrak-ı Perişan'ındaki hal tercümelelerinden birincisi Selâhaddin'e aittir. Bu seri için kitaba yazdığı önsözde belirttiği gibi, Fransız müelliflerinden birisinin islâmlar aleyhinde ağır hükümleri ihtiva eden haçlılar tarihinin Türkçeye tercümesinin yapılması, Kemal'i, haçlılara karşı kılıç sallıyanlardan Eyüplü Selâhaddin'in hal tercümesini yazmaya sevk etmiştir.

Selâhaddin'in Evrak-ı Perişan serisiyle yapılmış dört basımını gördüm:

BİRİNCİ BASIM : Selâhaddin, ilk olarak 1288 (= M. 1871 / 1872) yılında İstanbul'da Babıâlai karşısında 57 Numaralı Matbaada basılmıştır. 21×13 boyunda 98 sayfa olan bu basım, Evrak-ı Perişan'ın birinci cildinin birinci cüzünün (Devr-i İstilâ'dan sonra) ikinci yazısıdır. Sayfa numarası Devr-i İstilâ'nınkinin sonu olarak devam etmektedir. 27 nci sayfada biten Devr-i İstilâ'dan sonra Selâhaddin, 28-125 inci sayfalardadır.

Selâhaddin'in bu basımının başında Kemal tarafından yazılmış üç sayfalık bir önsöz vardır ki bu önsözün sayfaları, umumî sayfa numarasına sokulmamıştır.

Bu basımın dışkapağında "Tasvir-i Efkâr Matbaasında basılmıştır. 1289" kaydı vardır.

İKİNCİ BASIM : Selâhaddin, ikinci defa 1289 (= M. 1872 / 1873) yılında yine Evrak-ı Perişan serisinin ikinci yazısı olarak basılmıştır. Bu basımda da sayfa numaraları bir evvelki eserin (Devr-i İstilâ'nın) devamıdır. Selâhaddin, umumî numarada 28-124 üncü sayfalardadır. Buna göre bu basım diğerinden bir sayfa noksandır ki bu da 117 nci sayfadan sonra satırları biraz sıklaştırmak suretiyle sağlanmıştır.

1301 BASIMLARI : Selâhaddin, 1301 (= M. 1883/1884) yılında da yine Evrak-ı Perişan içinde iki kere daha basılmıştır.

Evrak-1 Perişan'ın (Devr-i İstilâ bahsında belirtildiği gibi) 1301 tarihli iki basımı vardır. Her ikisinde de Selâhaddin, serinin 39-137 nci sayfalarında 17×12 boyunda 98 sayfadır. 1301 basımlarından biri Matbaa-i Osmaniye'de basılmıştır. Diğerinde matbaa kaydı yoktur.

1301 basımlarının, Selâhaddin'in üçüncü ve dördüncü basımları olması muhtemeldir.

Fatih :

Evrak-1 Perişan'ın üçüncü yazısı olan Fatih, büyük Osmanlı padişahının hal tercümesidir.

Fatih'in üç basımını gördüm:

BİRİNCİ BASIM: Fatih, ilk defa, Evrak-1 Perişan'ın birinci cildinin ikinci cüzü olarak İstanbul'da Ahmed Mithat Matbaasında basılmıştır. Evrak-1 Perişan'ın ikinci fasikülü olan bu basımda tarih yoktur. Ancak birinci fasikülün iç ve dışkapaklarındaki 1288 ve 1289 tarihlerine göre, bu cüzün de o tarihlerde yayınlanmış bulunduğu şüphesizdir.

Fatih'in bu basımı 20×14 boyunda 139 sayfadır. Sayfa numarası Devr-i İstilâ ve Selâhaddin'inkilerin devamı olduğundan, Fatih, serinin 129-268 inci sayfalarındadır.

1301 BASIMLARI: Fatih, Evrak-1 Perişan'ın 1301 (=M. 1883/1884) tarihli iki basımı ile de yayınlanmıştır. Eserin bu iki basımı da $17 \times 11,5$ boyunda 139 sayfadır. Fatih, serinin 139-278 inci sayfalarındadır.

1301 neşirlerinin Fatih'in ikinci ve üçüncü basımları olması muhtemeldir.

Yavuz Sultan Selim :

Yavuz'un hal tercümesi olan bu eser, Evrak-1 Perişan'ın birinci cildinin sonuncu yazısıdır.

Eserin dört basımını gördüm:

TARİHSİZ BASIM : Eserin ilk basımı olduğumu sandığım bu tarihsiz kitap, İstanbul'da Ahmed Mithat Matbaasında basılmıştır. Kitabın dışkapağında: "Üç cüzden mürekkep olan Evrak-1 Perişan'ın birinci cildinin üçüncü cüzü" kaydı vardır. Fakat eser, Evrak-1 Perişan'ın ilk üç yazısının devamı olarak sayfa numarası almamıştır. Bu basım, $18 \times 11,5$ boyunda 101 sayfadır,

1301 BASIMLARI : Yavuz Sultan Selim, Evrak-ı Perişan'ın 1301 (=M. 1883/1884) tarihli basımlarında, serinin dördüncü yazısı olarak yer almıştır. Eser her ikisinde de Yavuz Sultan Selim başlığı ile 17×11,5 boyunda 100 sayfadır. Bu basımlarda sayfa numarası devam ettiği için, Yavuz Sultan Selim, umumî numarada 279-379 uncu sayfalarda bulunmaktadır. 1301 basımlarının, eserin, ikinci ve üçüncü basımları olduklarını sanıyorum.

TARİHSİZ BAŞKA BİR BASIM : Yavuz Sultan Selim'in, basım tarihi ve matbaa kayıtlarından mahrum, sadece kapağındaki "Dersaadet" kelimesinden İstanbul'da basıldığı anlaşılan bir basımı daha bulunmaktadır. Bu basımın kapağında büyük puntolarla "Tercim-i Ahval-Yavuz Sultan Selim" ve bu ismin altında da Dersaadet yazılıdır. Eser 18×13 boyunda 14 sayfadır. Bu basımın böyle tek forma olduğu, 14 üncü sayfanın altına konmuş olan matbaa süsünden anlaşılıyor. Formanın hiçbir yerinde, eserin alt tarafının yayınlanacağına dair bir işaret bulunmamaktadır.

Bu basımın 14 sayfası da, Ahmed Mithat Matbaasında yapılan basımının ayındır.

Tercüme-i Hal-i Emir Nevruz :

İlhanlılar çağında yaşamış olan Emir Nevruz'un hal tercümesi olan bu eser de Evrak-ı Perişan serisindedir. Fakat seriden ayrı basılmıştır.

Eserin dört basımını gördüm:

BİRİNCİ BASIM : İstanbul'da 20 Sefer 1292 (=M. 1875) yılında Lâtürki ve Şark Matbaasında yapılmış olan ilk basım 19×13 boyunda 86 sayfadır. Metnin başladığı ikinci sayfanın başında "Nevruz Bey'in Tercüme-i Hali" yazılıdır. Bu ismin altında "Mukaddime" başlığı ile üç buçuk sayfalık bir önsöz vardır. Ancak bu "Mukaddime" ile metin birbirinden ayrılmamış, "Mukaddime" beşinci sayfanın on birinci satırında bitince on ikinci satırdan itibaren hiçbir ayırma işareti konulmadan- metin başlatılmıştır.

Bu basımın tarih ve matbaa kayıtları, kitabın son sayfasının alt kısmındadır.

1302 BASIMLARI: Emir Nevruz Bey, daha sonra 1302 (=M. 1884/1885) yılında basılmıştır. Ancak kapaklarında "temsîl-i sâni" yazılı iki basım vardır.

Bunlardan Matbaa-i Ebüzziya'da basılmış olan birincisi 18×12 boyunda 68 sayfadır. Kapaktaki “Evrak-ı Perişan” ve “Namık Kemal” adları süslü harflerle. Üç sayfalık “Mukaddime” den sonra, 6 ncı sayfadan itibaren metin başlamaktadır.

Matbaa kaydından mahrum olan diğer basım 17×11,5 boyunda 64 sayfadır. Bu basımın içkapağında yukarıdan aşağıya doğru: “Nâşiri: Kitapçı Arakel” yazılıdır. Bu basımda 3 sayfalık “Mukaddime” den sonra 5 inci sayfadan itibaren metin başlamaktadır.

Bu son neşrin bir kaçak basım olması ihtimali vardır.

Osmanlı Tarihi :

Tarihî eserlerinin en mühimi olan Osmanlı Tarihi, Kemal'in son kitabıdır. 1305 (=M. 1887/1888) yılında İstanbul'da forma forma neşrine başlanmışken, önsözünde kullanılmış bazı sözlerin jurnal edilmesiyle eserin yayınlanmasının yasak edilmesi, Osmanlı Tarihi'nin tamamlanamamasına sebep olmuştur.

Ebüzziya Tevfik Bey, “Kemal Bey'in Tercüme-i Hali” adlı küçük eserinde, Osmanlı Tarihi'nin “Muhammed'in peygamberliğinden Osmanlılara kadar olan islâm hükümetlerini” anlatan 1500 tabakalık bir önsöz ile Kanuni devrine kadar olan Osmanlı tarihini ihtiva ettiğini ” kaydeder (S. 22). Fakat 1305 te yayınlanmaya başlanıp hemen toplatılan ve tarihin önsözüyle “Methal” bölümünün baş tarafını ihtiva eden Osmanlı Tarihi, sadece “Roma Hükümeti” nin tarihidir.

Osmanlı Tarihi'nin iki basımı vardır:

BİRİNCİ BASIM : Osmanlı Tarihi'nin ilk basımı 1305 (=M. 1887/1888) yılında İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmaya başlanmıştır. Ancak, 27×19 boyunda 64 sayfalık bir veya iki forma halindeki bu ilk basım, saray tarafından toplatıldığı için, eser devam edememiştir.

1305 basımının iç ve dışkapaklarında “Osmanlı Tarihi-Birinci Cilt-Methal” yazılıdır. Bu birinci cildin ihtiva ettiği bahisler, kapaklardaki kayıtlara göre şunlardır: “Roma Hükümeti-Roma Şark İmparatorluğu-İran'da Saniyan-Zuhûr-i İslâm-Edvar-i Fetret-Edvar-i Meseib”. Fakat yayınlanan kısımda ancak Roma Hükümeti ele alınabilmiş ve bahis bitmemiştir.

Bu basımın dış ve içkapakları arasında, yabancı kelimelerin eserdeki yazılış şekillerinden bahseden 2 sayfalık “İhtar-i Tâbi” baş-

lıklı bir yazıdan sonra, 3 üncü sayfada süslü bir çerçeve içinde Kemal'in:

Sad hamd o Hüda-yi lâ-yezale
Kim kudreti hâkim-i cihandır

beytiyle başlayan gazeli bulunmaktadır. 4-20 nci sayfalar "İfade-i Meram" başlığı ile Namık Kemal tarafından yazılmış bir önsözdür (Tarihi: 15 Muharrem 1305). 23 üncü sayfadan itibaren "Birinci Fasil" başlığı altında "Roma Hükûmeti" bölümü başlamaktadır.

İKİNCİ BASIM: Osmanlı Tarihi'nin mevcut kısmı, 1908 Meşrutiyetinden sonra yayınlanmaya başlanan "*Külliyat-i Kemal*" serisiyle 4 cilt olarak basılmıştır. 64 sayfalık 1305 basımı bir tarafa bırakılırsa, eserin tek basımı, işte budur.

"*Külliyat-i Kemal*" serisinin "İkinci Tertip: 1" sayılı eseri olan bu basım, 19,5×13,5 boyunda 4 cilttir.

BİRİNCİ CİLT: 1326 (=M. 1908) yılında İstanbul'da Mahmutbey Matbaasında basılmış olan birinci cilt 399 sayfadır. Dış ve içkapaklar arasında, eserin ilk basımının yasak edildiğini bildirmek üzere Mabeynden Namık Kemal'e gönderilen telgrafın bir sureti bulunmaktadır. 3-34 üncü sayfalarda 1305 basımında da bulunan "İfade-i Meram" başlıklı önsözden sonra sırasıyla "Osmanlıların Zuhuru" (S. 35-37), "Osmanlıların Aslı" (S. 38-49), "Ertuğrul Bey" (S. 50-61), "Osman Bey" (S. 62-102), "Sultan Osman-ı Evvel" (S. 103-136), "Sultan Orhan" (S. 137-251) ve "Sultan Murad-ı Evvel" (S. 252-399) bölümleri gelmektedir.

1305 basımında bulunan "Methal" kısmı, buna alınmamıştır.

İKİNCİ CİLT: İstanbul'da 1327 (=M. 1909) da Mahmutbey Matbaasında basılmış olan ikinci cilt 258 sayfadır. Bu cilt "Bayezid-i Evvel" (S. 2-166) ve "Tefrika-i Hükûmet" (S. 168-258) bölümlerini ihtiva etmektedir.

ÜÇÜNCÜ CİLT: İstanbul'da 1327 (=M. 1909) da Mahmutbey Matbaasında basılmış olan üçüncü cilt 311 sayfadır. Bu cilt Çelebi Sultan Mehmed (S. 2-100) ve İkinci Murad (S. 101-311) devirlerini ihtiva etmektedir.

DÖRDÜNCÜ CİLT: Dördüncü cildin tam olarak basılıp basılmadığını tespit etmek mümkün olmadı. Bu cildin 1327 (=M. 1909) da İstanbul'da Resimli Kitap Matbaasında basılmış ilk dört fasikülü

var ki bu dört fasikül Fatih'in tahta çıkışından 879 (=M. 1469/1470) yılına kadar olan vakaları ihtiva etmektedir.

Barika-i Zafer:

Barika-i Zafer, Namık Kemal'in eski dille ve eski vâdide kaleme almış olduğu küçük bir eserdir. Eski tarzda yazacak kudrette olmadığı tarzındaki söylentilere karşı yazdığı İstanbul'un zaptı hakkındaki bu eser ile, Kemal, bu sahadaki kudretini göstermiştir. 1294 (=M. 1877) tarihli bir mektubunda kaydettiğine göre, Kemal bu eseri, bir günde yazmıştır.

1278 (=M. 1861/1862) tarihinde yazılmış olan Barika-i Zafer'in üç basımını gördüm:

TARİHSİZ BASIM: 15×11 boyunda 16 sayfa olan bu basımın gördüğüm nushası dışkapaksız ciltlenmiştir. İçkapığında basım yeri ve tarihi yoktur. Bu basımın ilk sayfasının üst kısmında sadece "Namık Kemal" adı ve sayfanın altına doğru da "Fi 5 kuruş" kaydı bulunmaktadır.

TARİHSİZ BAŞKA BİR BASIM: Dışkapaksız ciltlenmiş olan bu basım da, aynı boyda 16 sayfadır. Tertip bakımından birincisinin aynıdır. Yalnız bu basımın ilk sayfasında, diğerinde olduğu gibi Namık Kemal adı ve fiyat yoktur. Ayrıca harflerin, başlıkların etrafındaki süslerin ve parantezlerin başka oluşu da, bunun ayrı bir basım olduğunu kesin bir şekilde belirtmektedir.

Bunlardan birisinin ilk basım olması muhtemeldir.

1305 BASIMI: Barika-i Zafer'in daha güzel bir basımı, "*Kitabhane-i Ebüzziya*" serisinden çıkmış olmalıdır. 1305 (=M. 1888) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan bu basım, 15×10,5 boyunda 24 sayfadır. Bu basımın başında tâbi tarafından yazılmış 1 sayfalık bir önsöz vardır. Eser serininin 68 inci cüzüdür.

D — DİĞER ESERLERİ

Namık Kemal'in ilk dört gurubun dışında kalan eserleri şunlardır:

Mukaddime-i Celâl:

Celâleddin Harzemşah'ın önsözü olarak hazırlanan ve Kemal'in tiyatro hakkındaki fikirlerini de ihtiva eden "*Mukaddime-i Celâl*", önce *Mecmua-i Ebüzziya*'da tefrika edilmiştir (Yıl

1302, C. IV, Cüz 38-44). Eser, Celâleddin Harzemşah piyesinin 1315 basımının başına aynen alınmış olduğu gibi, müstakil olarak da basılmıştır.

1305 BASIMI : Mukaddime-i Celâl'in 1305 (= M. 1887 / 1888) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmış olan basımı 15 x 10,5 boyunda 92 sayfadır. Son sayfada eserin bitiriliş tarihi "Midilli 1300 (=M. 1882/1883)" olarak gösterilmiştir. Kitabın 22, 25, 26, 27, 32 ve 33 üncü sayfalarında 37 satır noktalarla doldurulmak suretiyle boş bırakılmıştır.

Kitabhane-i Ebüzziya serisinden olan eserde hiçbir basım kaydı yoktur. Ebüzziya Tevfik Bey tarafından böyle bir kayıt konmamış olduğuna göre, 1305 neşrini, eserin ilk basımı saymak yanlış olmaz¹. Eser, seri'nin 69 uncu cüzüdür.

Rüya :

Hürriyet perisinin millete hitabı olan Rüya, dolayısıyla Kemal'in Türk milletine seslenişidir. 1908 Meşrutiyetinden önce elden ele gezerek gizli gizli okunmuş olan Rüya'nın İstanbul ve Mısır'da yapılmış basımları vardır.

Rüya'nın, Dr. Rıza Nur tarafından, dili sadeleştirilmek ve kısmen de adapte edilmek suretiyle hazırlanmış bir şekli de "*Türkbilik Revüsü*" nün 6 ncı sayısı olan Namık Kemal cildinde (S. 672-693) yayınlanmıştır.

Rüya'nın 3 basımını tespit edebildim:

1898 BASIMI: Dr. Rıza Nur, Namık Kemal adlı eserinde Rüya'nın 1898 de Mısır'da Osmanlı Matbaasında Salih Cemal Efendi tarafından yapılmış 31 sayfalık bir basımından bahsetmektedir (S. 606). Bu basımı maalesef bulamadım. Fakat mevcut bir basım olduğundan buraya kaydediyorum².

1908 BASIMI: Rüya'nın 1908 de Mısır'da Matbaa-i İctihad'da yapılmış olan basımı, 19 x 12 boyunda 80 sayfadır. Kemal'in meşhur "Magosa Mektubu"nu da ihtiva eden bu basımın başında

¹ 1942 yılında, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarafından neşredilen "Namık Kemal Hakkında" adlı kitaptaki yazısında, Şerif Hulûsi, Mukaddime-i Celâl'in 1309 tarihli 3 üncü basımından bahsetmektedir (S. 323). Buna göre, eserin bir de ikinci basımı olacaktır. Ben 1305 basımından başkasını göremedim.

² 1898 basımından Şerif Hulûsi de yukarda adı geçen yazısında bahsetmektedir (S. 337).

Dr. Abdullah Cevdet tarafından yazılmış “Mart 1907 Mısır” tarihli ve “Namık Kemal” başlıklı 9 sayfalık bir yazı vardır. Rüya, eserin 10-47 nci sayfalarındadır. 51 inci sayfada Kemal’in bir resmi vardır. 53-56 ncı sayfalarda yine Dr. Abdullah Cevdet’in “5 Temmuz 1908, Mısır” tarihli bir yazısı bulunmaktadır. “Magosa Mektubu” 58-78 inci sayfalardadır. Sondaki iki sayfaya da Kemal’in tanınmış manzumelerinden “Bir Muhacır Kızın Feryadı” konulmuştur.

1326 BASIMI: Rüya’nın bir de 1326 (=M. 1908) de İstanbul’da Artin Asadoryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaasında yapılmış bir basımı var ki, bu basım 18×12,5 boyunda 29 sayfadır. Kitaba eserin adı: “Edib-i Âzam Merhum Namık Kemal Bey’in Rüya’sıdır” şeklinde konmuştur. Kapakta Kemal’in kötü bir resmi vardır.

1932 BASIMI : Yeni harflerle olan 1932 basım, 20×14 boyunda 31 sayfadır. Eser İstanbul’da Şirket-i Mürettibiyye Matbaasında basılmıştır. Tefeyyüz Kitaphanesi tarafından neşredilen kitaba, 1329 basımındaki gibi “Edib-i Âzam Merhum Namık Kemal Bey’in Rüya’sı” adı verilmiştir. Dışkapakta Kemal’in bir resmi vardır.

Metin 30 uncu sayfanın sonuna kadardır. 31 inci sayfada, Rüya’da geçen Türkçe olmiyan mısraların Türkçeye yapılmış tercüme-leri bulunmaktadır.

Magosa Mektubu :

Namık Kemal’in, Magosa’dan İstanbul’daki ahabplarından birisine gönderdiği bu meşhur mektubun 2 basımını gördüm:

TARİHSİZ BASIM : Tarihsiz olduğu gibi matbaa kaydından da mahrum olan bu basım, 20×14 boyunda 16 sayfadır. Kapağında Kemal’in bir resmi ve resmin altında sürgüne giderken sandalda söylediği rivayet edilen manzumeden (ikinci mısraının son kelimesi alınmamış) bir beyit vardır. 2 nci sayfada mektup hakkında yazılmış birkaç satır bulunuyor. Magosa Mektubu 3 üncü sayfadan başlamaktadır.

1908 BASIMI: Bu, Mısır’da Rüya ile birlikte basılmış olandır. Orada bilgi verildi.

Bahar-i Dâniş Mukaddimesi :

“Bahar-i Dâniş”, Hintli Şeyh İna-yetullah’ın küçük bir eseridir. Namık Kemal, bu eseri Magosa’da iken Farsça tercüme-

sinden dilimize çevirmiş ve buna bir de "Mukaddime" ilâve etmiştir. Bu "Mukaddime" de Türk edebiyatı hakkında bazı görüşleri vardır.

Eser üç kere basılmıştır:

BİRİNCİ BASIM: *Kitabhane-i Ebüzziya* serisinden olması lâzım gelen birinci basımı maalesef göremedim.

İKİNCİ BASIMI: Eserin 2 nci basımı, 1303 (=M. 1885/1886) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmıştır. 15×10,5 boyunda 48 sayfadır. Kitabın başında Ebüzziya Tevfik Bey tarafından yazılmış "9 Ramazan 1302 (=M. 1885)" tarihli 2 sayfalık bir önsöz vardır. 5-18 inci sayfalar "Mukaddime", üst tarafı "Bahar-i Dâniş" in Türkçesidir.

Eser *Kitabhane-i Ebüzziya* serisindenin 98 inci cüzüdür.

ÜÇÜNCÜ BASIM : 1311 (=M. 1893/1894) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılan 3 üncü basım, 15×10,5 boyunda 56 sayfadır. Bu basımda "Mukaddime" 7-21 inci sayfalardadır. Tercüme 22 nci sayfadan başlamaktadır.

Bu basım da *Kitabhane-i Ebüzziya* serisindedir.

E — BAŞKALARI TARAFINDAN TERTİPLENEN ESERLERİ

Müntahabat-i Tasvir-i Efkâr :

Bu eser, Ebüzziya Tevfik tarafından Tasvir-i Efkâr'da çıkmış yazılardan derlenerek meydana getirilmiş 3 kısımlık bir antolojidir. 3 üncü kısım sadece Namık Kemal'in yazılarına ayrılmıştır. Bu kısım "edebiyat" ve "makalât-i mütenevvia" ciltlerinden mürekkeptir.

EDEBİYAT CİLDİ : Bu ciltte, Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr gazetesinin çeşitli sayılarında çıkmış 8 makalesi vardır. Yazıların altlarında Ebüzziya Tevfik tarafından konulmuş notlar bulunmaktadır.

Bu cildin 2 basımını gördüm:

BİRİNCİ BASIM : 1304 (=M. 1886/1887) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmış olan birinci basım, 15×10,5 boyunda 120 sayfadır. Kitap adının altında: "Üçüncü kısım: Edebiyat" yazılıdır.

Eser, *Kitabhane-i Ebüzziya* serisindedir.

İKİNCİ BASIM : Eserin ikinci basımı 1311 (=M. 1893/1894) te yapılmıştır. İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmış olan bu

basım da aynı boyda, fakat 128 sayfadır. Bu da *Kitabhane-i Ebüzziya* serisindedir.

MAKALÂT-İ MÜTENEVVİA CİLDİ : Tasvir-i Efkâr'da çıkmış 20 yazıdan meydana gelmiştir. Bu ciltte de Ebüzziya Tevfik tarafından sayfa altlarına ilâve edilmiş birkaç not vardır.

Eser 3 kere basılmıştır.

BİRİNCİ VE İKİNCİ BASIMLAR : *Kitabhane-i Ebüzziya* serisinden olan ilk iki basımı göremedim.

ÜÇÜNCÜ BASIM : Cildin üçüncü basımı 1311 (=M. 1893/1894) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmıştır. 15×10,5 boyunda 12 sayfa olan eser *Kitabhane-i Ebüzziya* serisindedir.

Cümel-i Müntahaba-i Kemal :

Cümel-i Müntahaba-i Kemal, Namık Kemal'in çeşitli yazılarından seçilmiş cümlelerden meydana gelen bir antolojidir. Eseri Ebüzziya Tevfik hazırlamıştır. Bu ciltte Kemal'in Cezmi Celâleddin Harzemşah, Emir Nevruz Bey, Selâhaddin, Fatih, Selim, Mukaddime-i Celâl gibi eserleriyle Tasvir, İbret, Hürriyet ve Hadika gibi gazetelerde çıkmış yazılarından ve ayrıca birkaç mektubundan derlenmiş cümleler vardır.

Ebüzziya, böyle bir kitap hazırlamak istediğini o sırada Midilli'de bulunan Namık Kemal'e bildirmiş ve ondan, bu yolda dilediği gibi hareket etmekte serbest olduğuna dair bir cevap almıştır ki, bu mektup kitabın başına konmuştur.

Eser 3 kere basılmıştır:

BİRİNCİ BASIM: Bu basımı göremedim.

İKİNCİ BASIM: Eserin ikinci basımı 1303 (=M. 1885/1886) tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Ebüzziya'da yapılmıştır. 18,5×13,5 boyunda 144 sayfadır. 3-4 üncü sayfalarda Kemal'in mektubu vardır. Seçilmiş cümleler 5 nci sayfadan itibaren başlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BASIM: 1311 (=M. 1893/1894) tarihinde yapılan 3 üncü basım, 19X13,5 boyunda 136 sayfadır. Matbaa-i Ebüzziya'da basılmış olan eserin sonuna 4 sayfa kadar tutan yeni cümleler eklenmiştir.

Vaveylâ :

Namık Kemal'in "Vaveylâ" sı ile meşhur "Kaside" sini ihtiva eden ve Vaveylâ adı verilmiş bulunan bu eser, 22×12,5 boyunda 8 sayfadır. 1326 (=M. 1908) da İstanbul'da basılmıştır. Eserde

matbaa kaydı yoktur. 3-5 inci sayfalarda "Vaveylâ", 6-8 inci sayfalarda "Kaside" yer almıştır.

Sergüzeşt :

Namık Kemal'in Avrupa'da bulunan bir tanıdığına yazdığı mektuptur. Mektup, 1908 Meşrutiyetinden sonra bu isimle basılmıştır.

1327 (=M. 1909) de İstanbul'da basılan Sergüzeşt, 19×13 boyunda 26 sayfadır. Eserin hem dış, hem içkapığında Kemal'in resmi vardır Mektup, 3 üncü sayfadan: "Merhum Namık Kemal Bey'in Avrupada bulunan chibbasından birine yazdıkları mektuptur" başlığı ile başlamaktadır. 4-8 inci sayfalar "mukaddime", 9-26 ncı sayfalar "Sergüzeşt" tir. 28 inci sayfada bir kıtanın yeri, noktalar konmak suretiyle boş bırakılmıştır.

Ahmed Mithat'a İki Mektubu :

Ahmed Mithat'ın Üss-i İnkılâb'ında kendisi hakkında kaleme almış olduğu bir fıkra üzerine, Namık Kemal tarafından Mithat Efendi'ye Midilli'den yazılmış iki mektup, sonradan kitap halinde yayınlanmıştır.

Gördüğüm, dış ve içkapaklardan mahrum nusha, 24×16 boyunda 28 sayfadır ve bu sebepten tarih, yer ve matbaa kayıtlarından da mahrumdur. Birinci mektup 1-4, ikincisi 5-28 inci sayfalardadır.

Namık Kemal ve İbret Gazetesi :

Kemal'in ölümünün ellinci yıldönümü vesilesiyle Mustafa Nihat Özön tarafından hazırlanmış olan bu eser 1938 de İstanbul'da basılmıştır. Nâşiri Remzi Kitabevi olan eser, 20,5×14 boyunda 360+[2] sayfadır. Kitabın muhtelif yerlerinde, Mustafa Nihat Özön'ün, notları vardır (S. 1-27, 106-119, 206-211, 233-234). 28-105, 120-205, 212-232, 235-271 inci sayfalarda ise Namık Kemal'in muhtelif İbret nushalarında çıkmış 36 yazısı bulunmaktadır.

Eserin sonuna, metinlerin çözülmesini kolaylaştırmak üzere "Bazı Kaideler" (S. 272-275) ve "Lûgatçe" (S. 277-306) kısımları konulmuştur. Son 2 sayfa fihristtir.

Eserde (biri Namık Kemal'in resmi, diğeri Gelibolu'nun umumî manzarası olmak üzere) iki de plânş vardır.

Namık Kemal'in Şiirleri

Sadeddin Nüzhet Ergun tarafından hazırlanmış ve İnkılâp Kitabevi tarafından yayınlanmış olan bu eser, Namık Kemal'in yazma divanlarıyla diğer eserlerinde bulunan ve eserlerine girmemiş şiirlerini ihtiva etmektedir.

1941 yılında İstanbul'da Rıza Koşkun Matbaasında basılan eser, 23, 5×15,5 boyunda [56]+308 sayfadır. İlk 56 sayfada Kemal'in divanlarından ve şiirlerini toplayan diğer eserlerden bahsedilmektedir. Metin bölümünde ise, (S. 1-296) Namık Kemal'in bulunabilmiş bütün şiirleri yer almıştır.

Eserin sonunda "Kitaptaki Kısaltmalar" (S. 297), Divanlarında kayıtlı olan şiirler (S. 298-300), "Bibliyografya" (S. 301-303), "Yanlışlar ve Eksikler" (S. 304-306) ve "Umumî Fihrist" (S. 307-308) vardır.

F — YAZMA DİVANLARI

Namık Kemal'in yazma divanlarının çoğu, muhtelif hususî kütüphanelerde. Bunlar hakkındaki notlar, Sadeddin Nüzhet Ergun'un Namık Kemal'in Şiirleri adlı eserinden alınmıştır:

İbnül Emin Nüshası: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın hususî kütüphanesinde bulunan bu yazma, Kemal'in el yazısı iledir. M. K. İnal'a göre, şairin çocukluk yıllarında Sofya'da yazmış olduğu şiirlerinden meydana gelmiştir.

Âli Türk geldi Nüshası: Âli Türk geldi'nin hususî kütüphanesinde bulunan bu yazma, Kemal'in 25 yaşına kadar yazdığı şiirlerden meydana gelmiştir. Sayfalarında 15/18 beyit bulunan yazma, defterin 137 nci sayfasından başlamaktadır (Defterin başında bir lûgatçe ve başka şairlerin şiirleri vardır). Bu nushanın boş bırakılmış son 15 sayfasına Âli Türk geldi, Kemal'in 32 manzumesini ilâve etmiştir. En sonda da Mithat Cemal Kuntay tarafından yazılmış Kemal'in bir kıtası vardır.

Muallim Cevdet Nüshası: Bu nusha, İnkılâp Müzesi (Muallim Cevdet Kütüphanesi) yazmaları arasında bulunmaktadır. Bazı sayfaları eksiktir. İstinsah edeni de meçhul olan bu nushanın sonunda Namık Kemal'e ait olamayacak manzumeler de vardır.

Ali Emirî Nüshası: Namık Kemal'in yazdığı bir nushadan Ali Emirî tarafından istinsah edilen bu nusha, Millet Kütüp-

hanesinin manzum eserleri arasındadır. “Divan-ı Namık Kemal Bey” adını taşıyan bu yazmanın sayfalarında 15/16 beyit vardır. 264 gazelden mürekkeptir.

Fahri Bilge Nushası : Fahri Bilge'nin hususî kütüphanesinde bulunan bu yazma, büyük hacımda 95 sayfadır. Sayfalarında 28/31 beyit vardır. Kemal'in “Sakinâme” si divanın baş tarafına “Şerabiyye-i Kemal” başlığı ile yazılmak istenmiş, fakat 3 beyti yazılarak bırakılmıştır. Manzumenin sonunu Fahri Bilge tamamlamıştır.

Namık Kemal'in yazdığı bir nushadan istinsah edilmiş olan bu yazmanın yazanı belli değildir.

İkinci Fahri Bilge Nushası : Fahri Bilge'nin hususî kütüphanesinde 106 sayfadan ibaret ikinci bir yazma olan bu nushanın baş tarafında Ebüzziya'nın Kemal için yazdığı hal tercümesi ve bir makale vardır. Namık Kemal'in şiirleri 53 üncü sayfadan başlamaktadır.

Midhat Cemal Nushası : Bu nusha Kemal'in el yazısı ile, fakat müsvedde halindedir. Manzumelerin çoğu gazeldir. Tertipsizdir. Namık Kemal tarafından bazı manzumelerde düzeltmeler yapılmış ve sayfa kenarlarına da bazı beyitler ilâve edilmiştir.

G — KİTAP HALİNE GETİRİLMEMİŞ VE ORTADA BULUNMIYAN ESERLERİ

Meprizon Muahezenamesi :

Recaizade Ekrem, İtalyan edibi Silvio Pellico'nun Fransızcaya Mes Prisons ismiyle çevrilen tanınmış eserini Türkçeye tercüme etmişti. Meprizon Muahezenamesi, işte bu tercümenin tenkididir.

Ebüzziya Tevfik, Kemal'in bu eserini *Mecmua-i Ebüzziya*'da yayınlamış, fakat nedense *Kitabhane-i Ebüzziya* serisinden kitap olarak neşretmemiştir. Meprizon Muahezenamesi *Mecmua-i Ebüzziya*'nın şu sayılarında tefrika edilmiştir: C. XIII, Sayı : 129-132.

Hikmet il-Hukuk :

Ebüzziya, Kemal Beyin Tercüme-i Hali adlı küçük eserinde, Kemal'in eserleri arasında Hikmetil- Hukuk adlı bir risaleden bahsetmektedir (S. 21). Böyle bir esere rastlayamadığım

gibi, eserin mevcudiyeti hakkında bir kayıt da bulamadım. Kemal'in *Hikmet il-Hukuk* başlıklı bir makalesi vardır ki *Mecmua-i Ebüzziya*'da neşrolunmuştur. (Yıl. 1302, C. IV, Sayı: 48, Sf. 1505-1514). Ancak bu bir makaledir. Ebüzziya ise Hikmet il-Hukuk'u risaleleri arasında kaydetmiştir. Bu eserin ne olduğu belli değildir.

Bir Piyes :

Zeynelâbidin Reşid Bey'e gönderdiği bir mektubunda, Kemal, bir piyesinden bahsetmektedir. O satırlar şunlardır: "...Size leffen bir tiyatro gönderdim. Vaktiyle uğradığım göz ağrısında ettiği muavenet ve hizmete bedel bizim cerrah efendi için yazmıştım." (Edebiyat Kumkuması, S. 22). Kemal'in tiyatro kapanmadan oynanması ve mümkün olan süratle basılmasını Zeynelâbidin Reşid Bey'in himmetine bıraktığını kaydettiği bu eser de ortada yoktur.

Ravzat ül-Kâmilin'e Muahezename:

Yine Edebiyat Kumkuması'nda yayınlanan mektuplarından birisinde, böyle tenkidî bir eseri olduğunu, hattâ baş taraflarını bitirip gönderdiğini: "...Ravzat ül-Kâmilin'e de başka yolda bir muaheze yazıyorum. Mahir'in rey'i üzerine olduğundan mebadisini ana gönderdim. İptida size göstermesini de ayrıca tavsiye ettim..." diye kaydetmektedir (S. 16). Bu eserin ne olduğu da belli değildir.

Osmanlı Devleti Hakkında Bir Eseri:

Kemal, Zeynelâbidin Reşid Bey'e yazdığı mektuplardan birisinde: "...Elimde Devlet-i Aliyye'ye dair uzunca bir telif var. İkmalîyçün Cevdet Tarihi'ne muhtacım. Lûtfen ve serian bir takım gönderir misiniz?" diyor (Edebiyat Kumkuması, S. 15). Osmanlı Devleti hakkında olan bu uzunca telif Osmanlı Tarihi'nin ilk şekli midir, yoksa başka bir eser midir, bunun hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.

Şefikname Muahezenamesi:

Yine Edebiyat Kumkuması'ndaki mektuplarından birisindeki: "...Şefikname Muahezenamesi'nden ben bütün bütün kat'-ı nâzar etmemiştim. Başladığım yolu beğenmediğim için tehir eyledim. Bir hâli zamanda istediğinizden âlâ bir muaheze yazarım..." (S. 21) satırları, başlanmış böyle bir tenkidin mevcut olduğunu gösteriyor. Bitirilip bitirilmediği, bitirilmiş ise eserin nerede olduğu belli değildir.

Muhlisname ve Teştir:

Namık Kemal'in biri Muhlisname, diğeri Teştir adlı iki eserinin daha bulunması muhtemeldir. Zeynelâbidin Reşid Bey'e gönderdiği mektuplarından bazılarında bu iki eserden bahsedilir Edebiyat Kumkuması'ndaki mektupların bu iki eserden bahseden satırları şunlardır: "Binaenaleyh Muhlisname ve Teştir'in tehirini afvet" (S. 12), "Muhlisnâme bittikten sonra neşri pek âlâ olur" (S. 12), "Muhlisname için canın sıkılmasın" (S. 16), "Muhlisname" yi yazamadım. Sebebi de bir kaç defa beyan ettiğim veçhile hastalıkla mümtazic ruh sıkıntısıdır". (S. 24), "Muhlisname ile Teştir'in tehirine sebep Hüda bilir keyifsizliktir" (S. 33).

Bu satırlardan, bu iki eserin keyifsizlik ve rahatsızlık dolayısıyla o sıralarda yazılmadığı anlaşılıyor. Daha sonra yazılıp yazılmadıkları, yazıldılar ise nerede oldukları belli değildir.

Hukuk-i Umumiye Muahezenamesi:

Kemal'in böyle bir tenkidi daha olması muhtemeldir. Zeynelâbidin Reşid Bey'e gönderdiği mektuplardan birisinde şöyle bir haşiye bulunmaktadır: "Aman birader, Kânipaşazade Rifat, Hukuk-i Umumiye'sini neşretmiş. Andan bir nusha isterim. Çünkü beyimizin ensesinde boza pişirmek iktiza ediyor". (Edebiyat Kumkuması, S. 21). Eseri bu kadar istekle beklediğine göre meşhur "mu-aheze" lerinden birini de bu kitap için yazmış olması muhtemeldir.

Yazı dizilip sayfalar bağlandıktan sonra, "Rüya"nın evvelce göremediğim bir nushasını buldum. Bu basım hakkındaki notları buraya ilâve ediyorum:

Rüya'nın Tarihsiz Basımı :

17 × 11,5 boyunda 32 sayfa olan ve dışkapaksız ciltlenmiş bir nushasını görebildiğim bu basımın birinci sayfasında süslü bir şekilde ve yukardan aşağıya doğru yazılmış çerçevesiz bir "Rüya" yazısı bulunmaktadır. Bu süslü Rüya yazısının dört tarafında :

Bir dem-i gaflette bildik ta zeval-i âlemi
 Âlem-i rü'yada gördük çok misal-i âlemi
 Hâbdır nisbetle mazi subh-i istikbaline
 Böyle tabir eylemişlerdir hayal-i âlemi

kıtasının birer mısraı yazılıdır.

Bu basımda başka bir bibliyografik unsur mevcut değildir.